

Lasse Willman:

Määrlammi kivikaudesta kesäasutukseen

Määrlammin tienoo on aina ollut suosittu asuinpaikka. Varhaisimmat merkit asutuksesta ulottuvat noin 10 000 vuoden päähän kivikauteen, jolloin Ancyclusjärvi vetäytyi näiltä seuduilta vauhdilla länteen.

Tarkemmat kaivaukset antavat vielä odottaa itseään, mutta joka tapauksessa Tammelassa tunnetaan kaksi palaa tyypillistä kampakeramiikkaa. Ne ovat löytyneet Saaren kylän Mattilan tilan maalta, Määrlammille johtavan tien penkasta.

Kampakeramiikka on ollut käytössä noin 3350 – 2800 eKr välisenä aikana.

Keramiikan löytyminen on yleensä merkki kivikautisesta asuinpaikasta tai ainakin lyhytaikaisesta leiristä. Löydös tehtiin Lindvallin huvilalle johtavan vanhan tien penkasta.

Saaren kylän pienessä hämäläisyhteisössä sijaitseva Määrlammi kuului 1600-luvun alussa vouti Mårten Jacobssonin omistamaan Saaren yksittäistaloon eli rälssisäteriin, josta sittemmin kasvoi Saaren kartano. Se omisti kokonaan Määrlammin ympärillä olevat maa-alueet, joka ilmenee kartanon tiluskartasta vuodelta 1692.

Rälssisäteri muodostettiin kuudesta tilasta, seitsemäs tila liitettiin kartanoon vuonna 1650 ja Kankainen vuonna 1793. Saaren kartanon omistajat tunnetaan vuodesta 1612 lähtien.

Määrlammin etelänpuoleisista maa-alueista oli muodostettu torppia, jotta kartanoon saatiin työvoimaa, oli kyse ns. taksvärkkipäivistä. Torppia alettiin perustaa kartanon toimesta jo 1750-luvulta alkaen, kaikkiaan niitä oli vuonna 1851 18 kappaletta.

Näitä pieniä maatiloja – Saaren torppia, joiden maat ulottuivat Määrlammin rantaan asti – oli eteläpuolella neljä kappaletta. Ne olivat nimeltään Mattila, Himmankangas (Kujamäki), Juhala ja Kankuri (aiemmin Hedlund). Tammilehto (Haapala) ja Hakala olivat niinikään kartanon maita, myöhemmin toisen maailmansodan jälkeen ne erotettiin itsenäisiksi tiloiksi. Kangurin pelto löytyy kirjoitettuna vuodelta 1774 ja nimenä oli Hedlund, Kankurin nimellä torppa on ollut vuodesta 1854.

Vanhassa kartassa näkyy Määrlammin ja Portaantien välissä tiloja, jotka silloin ovat olleet nimellä Mattila, Juhola, Kankuri ja Sillanpää.

Torpparilain ja siihen liittyvien lisäysten ansiosta vuosina 1918 – 1922 torpat erotettiin ja lunastettiin irti Saaren kartanosta. Kartanolle jäi kuitenkin Määrlammin rantaan yksi alue, jota ei lunastettu (Mattila). Vuonna 1945 säädetyn maanhankintalain mukaan Mattilan torppa luovutettiin karjalaisille, ja se jaettiin kahtia. Siitä muodostuivat Mattilan (Kalle Mattila) ja Koivulan (Eila Käkönen)

omistamat tilat. Eila Käkönen avioitui sittemmin Tauno Vennon kanssa.

Lisäksi lammen itäpäätyyn oli muodostettu yhteinen savenottoalue, josta joillakin tiloilla oli oikeus ottaa savea. Ottopaikasta kaksi kolmannelta on nyttemmin liitetty maanmittaustoimituksella viereisiin huvilatontteihin.

Kesäasutus lisääntyi 1950-luvun vaihteessa

Kesäasutus Määrlammille alkoi varsinaisesti viime sotien jälkeen, sillä vielä 1920-luvulla rannat olivat asumattomia. Minä tulin Määrlammille kesäasukkaaksi vuonna 1951, ja huvila rakennettiin vuotta myöhemmin. Silloin ei vielä ollut montakaan kesähuvilaa eteläpuolen rannoilla, ja pohjoispuolen rannathan omisti Saaren kartano.

Kankurin maista on lohkottu perintönä länsiosan nykyiset huvilatontit, joista Matti Kankurilla on ollut omistuksessaan punainen ns. Nummen mökki vuodesta 1982 alkaen. Ennen sotaa oli kesähuviloita Määrlammin rannoilla vain kaksi ja lisäksi yksi sauna: Himmankankaan tilan maille Kosti Peltosen vuonna 1936 rakennuttama huvila, Kankurin maille Bernhard Kankurin vuonna 1932 rakentama huvila ja Juhalan sauna. Tammelan kunnanhallituksen puheenjohtajana toiminut Kosti Peltonen tosin aloitti kesämökkielämän vanhassa linja-auton korissa, kunnes sitten rakensi varsinaisen huvilan.

Lisää huviloita alkoi tulla vuosina 1946 – 1952. Tuolloin itäpäästä lähtien rakennettiin Leinon huvila, jonka alkulähteenä oli Juhalan riihi, sitten Saarinen, Willman, Kaipainen (Peltonen), Juhala, Houkka, Kankuri (Toivo Nummi), Yrjö Lahtonen ja Jorma Jaatinen. Bernhard Kankuri vuokrasi 1940-luvulla huvilaansa, ja siitä vuokrauksesta alkoi myös Saarisen oman pysyvän huvilapaikan hankinta. Muita vuokralaisia olivat Yrjö ja Fanni Lahtonen (os. Kankuri) ja Eino Hammarberg. Toivo ja Elsa Nummi (os. Kankuri) jatkoivat punaisen mökin asumista aina viime vuosiin saakka, onhan heillä tontti aivan pihapiirissä. Bernhard Kankurin poika Matti osti paikan itsellensä siis vuonna 1982.

Lisää kesähuviloita alkoi tulla Määrlammin rannoille 1970- ja 1980-luvuilla Juhalan ja Himmankankaan tiloille, viimeisin 2000-luvun puolenvälin jälkeen Koivulan tilalle. Yleensä ne syntyivät kantatilojen perinnönjakojen yhteydessä tai maakauppojen kautta. Tällä hetkellä huviloita ja vakituisia asuntoja eteläpuolen rannoilla on liki 30.

Timo Lindvall kertoo, että hänen isänsä Toivo Lindvall järjesti useana juhannuksena "juhannuskokon" myös Määrlammille. Kokkoa poltettiin 1960-luvulla järvellä tynnyreiden päällä olevalla lautalla, myöhemmin myös Lindvallin huvilan rannassa.

Rannassa oli myös 1960-luvulla verkolla aidattu kirjolohiallas, joka houkutteli haukia puoleensa ja siitä ulkopuolelta niitä sai helposti pyydystettyä. Toivo Lindvall oli asettunut kesäasukkaaksi 1958 Määrلامmin itäpäähän.

Aitoa hämäläistä maalaiselämää

Kun peltoa tarvittiin lisää, niin sitä raivattiin metsästä. Alunperin Määrلامmin rantamaiden tilat olivat pinta-alaltaan pieniä, keskimäärin 7 – 15 hehtaaria. Tauno Vento raivasi pelloksi Koivulan tilan Kujamäen puoleiselta rajalta kaiken metsän parin-kolmen saran levyiseltä alueelta sekä rannasta. Vuosina 1957 – 58 hän kaivautti ojan, jolloin Pauninojan vedet alkoivat laskea suoraan Määrلامmiin. Töissä oli kuulemma iso heittokauhakaivinkone eli hullujussi. Silloin myös tehtiin ojaan rumpu, ja peltotie mahdollisti huvilatontin muodostamisen (Rantala) naapuriini. Koivulan tilasta myytiin kaksi muutakin huvilatonttia (Lindvall ja Raitio) 1960-luvun alkupuolella. Tehty oja kuivasi lisää maata pelloksi, aiemmin alueella oli niittyä, jossa lehmät ja hevonen laidunsivat. Pienillä tiloilla oli tuolloin pulaa pelloista eikä lepikoita liiemmin arvostettu.

Koivulan, Himmankankaan, Juhalan ja Kankurin tiloilla oli lehmiä ja yleensä yksi hevonen, jotka laidunsivat aivan järven rantaan asti – olipa myös sikoja. Itse muistan kesäasukkaana, että hevosta täytyi pelätä huvilalle mennessäni. Porttia ei voinut avata, koska hevonen päivysti hollilla, vaan piti mennä aidan alitse vähän kauempaa. Huvila oli aidattava piikkilangalla – jota vieläkin on jäljellä – muuten lehmät kulkivat terassilla. Yleensä huviloille kuljettiin laidunalueiden läpi, jolloin portteja saattoi olla useampiakin. Myös Raanpään puolella oli niittyä lammen itäosan kohdalla, ja siellä laidunsivat puolestaan kartanon lehmät.

Kun tiloilla oli lehmiä ja maidontuotantoa eikä ollut mitään jäähdytysjärjestelmiä, maito jäähdytettiin kesällä jäillä. Niitä nostettiin talvisin Määrلامmistä sopivan kokoisina kappaleina, ja kuljetettiin hevosella suojaan ja peitettiin puruilla. Niistä sitten pitkin kesää lohkottiin kappaleita maidon jäähdyttämiseen ja säilyttämiseen. Kesäasukkaat saivat ostaa tiloilta maitoa, kananmunia, perunoita ja muita maataloustuotteita.

Himmankankaan tilalla oli myös paja, joka on vieläkin tallella, seppä vain puuttuu. Siellä teetettiin erilaisia rautatuotteita veneisiin, laitureihin, rattaisiin sekä kengitettiin lähitilojen hevosia.

Määrلامmin suojelu yhteinen asia

Kun vertaa Määrلامmin veden tämänhetkistä laatua vuoteen 1951, on ikäväkseni todettava, että veden laatu on huomattavasti heikentynyt. Aiemmin vesi lammissa oli

todella kirkasta ja pohjan näki hyvin 3-4 metrin syvyydessä – ei ollut levää eikä muitakaan epäpuhtauksia. Vettä käytettiin eläimien juomavetenä ja asukkaiden talousvetenä.

Tänä keväänä Koivulan tilalle "uudelleen" rakennettu kosteikkoalue oli ennen 1960-lukua toiminut eräänlaisena tasausaltaana. Siitä oli Määrlammiin johtanut vain pieni noro, sulamisvedet sekä Pauninojan vedet olivat pääosin imeytyneet maaperään ja vain keväällä virtasi vähän vettä järveen. Keväisin ja pitkälle loppukesäänkin alueella oli vettä, joka ulottui myös Himmainkankaan (Kujamäen) tilan puolelle. Huvilalleni johtava tienvieri oli keväisin ja alkukesästäkin lampena.

Kosteikon rakentaminen aloitettiin salaojakeskuksen suunnitelmien mukaan Koivulan tilalle eli nyttemmin Riitta ja Pekka Väreelle maille vuoden 2011 maaliskuun puolessa välissä, kaivuut ja kaivo valmistuivat pääosin saman kuun 23. päivänä. Sitten valmistui vielä patorakennelma Pauninojaan, jolloin ravinteiden ja epäpuhtauksien pääsy Määrlammiin on estetty ja veden juoksutusmäärää pystytään säännöstelemään.

Toinen Määrlammiin laskeva oja on länsipäässä Kankurin mailla sijaitseva oja. Se on alun perin laskenut silloisen Houkan ja nykyään Saarikkomäen huvilan lähellä avo-ojana lammiin. Suvikuvantien loppupään siirron yhteydessä oja tukkeutui, ja silloin sitä siirrettiin nykyiselle paikalle lammen länsipäähän päin 1960-luvun alussa. Nyt alueelle on suunniteltu pientä kosteikkoa, niin sanottua kampakosteikkoa, estämään epäpuhtauksien valumista Määrlammiin.

Niinikään länsipäässä on lähellä rantaa Määrlammin vesi-yhtymän vedenottamo. Vesi-yhtymä perustettiin 1950-luvun lopulla, kaivo pumppuineen ja puhdistuslaitteineen rakennettiin vuosina 1960 – 61. Yhtymässä on kahdessa eri haarassa 32 taloutta.

Suvikuvantien päässä Säterin kesäpaikan kohdalla oli vielä 1950-luvulla yleinen uimaranta, jossa itsekin kävin uimassa – siinä oli laitur, hyvä pohja ja sopiva veden syvyys. Myöhemmin huvilan rakentamisen vuoksi yleinen uimaranta siirrettiin lammin päätyyn vedenottamon viereen. Uimaharrastus hiipui, paikan käyttö väheni, ja tuli tarve etsiä uusi parempi paikka. Kun Saaren kartano myi Raanpään alueen vuonna 1980 Tammelan kunnalle ja Forssan kaupungille, tuli mahdollisuus saada uusi uimapaikka laitureineen ja pukusuojineen. Nyt kyläläisillä on uusi uimapaikka Suujärvenharjun sivulla lammin länsipäässä.

Elettyä elämää

Juhalan tilan kohdalla oli aikoinaan pieni Määrlammista erillään oleva lampi, jossa tilan isäntä kasvatti kirjolohia. Lohet vain hupenivat lammesta ennen kuin ne ehtivät

herkkupöytään. Lammen yli vedettiin verkko estämään lokkien varkauksia, mutta ne vain jatkuivat, sillä asialla olivat minkit, eikä lohien kasvatus ei enää lyönyt leiville.

Määrلامmista kerättiin myös puuta, ammoin rannoilta järveen kaatuneita runkoja. Niitä hinattiin veneellä mökkirannoille kuivumaan, ja sitten vuoden parin päästä niistä saatiin polttopuuta.

Määrلامmin länsipäässä on sen ja Suujärven yhdistävän harjun läpi kaivettu, lähes parimetriä syvä ura, josta perimätiedon mukaan vedettiin härjillä tukkeja perämetsistä. Uraa on myös käytetty veneiden kuljetukseen Määrلامmin ja Suujärven välillä, samoin on lammen itäpäädyssä viety veneitä Kuivajärveen vetämällä yli kannaksen.

Aluksi teitä oli vähän Määrلامmin rannoille, yleensä kuljettiin tilojen pihapiirien lävitse jo olemassa olevia reittejä pitkin. Vesi oli myös hyvä kulkureitti. Muun muassa Yrjö Lahtosen ensimmäinen rakennus, forssalainen kioskki, kuljetettiin ponttooneilla Kankurin rannasta nykyiselle tontille, koska tietä Erik von Frenckelliltä ostamalleen tontille ei vielä ollut, kyseessä lienee vuosi 1947. Edesmenneen taiteilijan Pentti Hammarbergin mukaan kioskki oli kellahtaa veteen, jolloin tunnetusti kovaääninen autokoulunjohtaja oli kironnut niin kovaa, että se kuului Portaaseen saakka.

Lähteet: Eeva Ojanen: Tammelan historia, Liisa Suvikumpu: Saaren kartano, henkilöhaastatteluita

Kirjoittaja ottaa mielellään vastaan Määrلامmin asutushistoriaan liittyviä lisätietoja, huomautuksia ja korjauksia sähköpostiosoitteeseen: Willman@pp.nic.fi